

Editoriaal

Kinderrechten, kunst en cultuur

Op 20 november vierden we wereldwijd weer de Internationale Dag voor de Rechten van het Kind. Het was immers op 20 november dat de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in 1959 de *Verklaring van de Rechten van het Kind* aannam. Het is ook de datum waarop dezelfde Algemene Vergadering in 1989 het *Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind* (IVRK) goedkeurde. Wereldkinderdag herinnert ons er jaarlijks aan dat er nog een hele weg is te gaan om alle kinderen de leefomstandigheden te bieden die ze verdienen. Het is dé dag bij uitstek om de rechten van kinderen politiek te bepleiten, om ze op het terrein te bevorderen en om de vooruitgang die werd geboekt te vieren. Het is de dag om de belofte van een betere wereld voor kinderen te vertalen in open dialoog en concrete acties die een daadwerkelijk verschil zullen maken voor kinderen en jongeren en hun dagelijkse leefomstandigheden.

Er blijkt echter enorm veel werk aan de winkel. De COVID-19-crisis van de afgelopen jaren heeft ook geleid tot een periode van crisis voor de rechten van kinderen. De tol van de pandemie voor kinderen was groot, wat vele van hun rechten betreft, zoals het recht op onderwijs, recht op bescherming tegen geweld en recht op rust, vrije tijd, spel, recreatieve bezigheden en het culturele en artistieke leven. Dit laatstgenoemde recht (art. 31 IVRK) is het onderwerp van dit themanummer: de betekenis van kunst en cultuur in het leven van kinderen en jongeren. De pandemie en de lockdowns hebben voor kinderen en jongeren de mogelijkheden tot culturele en artistieke beleving op ernstige wijze aangetast. Kunstacademies en andere instellingen met een cultuureducatief aanbod sloten hun deuren. Lang niet al deze instellingen slaagden erin om via afstandsonderwijs kinderen en jongeren blijvend te ondersteunen bij hun creatieve hobby's. Musea, theaters, bioscopen en culturele broedplaatsen gingen dicht. Uitstappen en cultuurreizen met het gezin of de school konden geen doorgang vinden. Jeugdkampen werden afgelast en speelpleinwerking werd opgeschort. De wereld van kinderen en jongeren werd gedurende ettelijke maanden onnoemelijk veel kleiner en zoals zo vaak werd de impact van al die maatregelen des te sterker gevoeld onder kinderen en jongeren die opgroeien binnen een situatie van kansarmoede (Kinderrechtencommissariaat *et al.*, 2020).

De pandemie bracht ons echter ook nieuwe inzichten. Zo lijkt tegenwoordig niemand nog te moeten worden overtuigd van het belang van kunst en cultuur in het leven van mensen. De gedwongen sluiting van culturele instellingen betekende voor miljoenen mensen wereldwijd een ware beproeving. Erfgoedsites lagen er maandenlang verlaten bij, het cultureel verenigingsleven kwam tot stilstand, er werd niet langer samen gedanst en gemusiceerd, gecreëerd, gerepeteerd en opgevoerd. Cultuur was dood, maar cultuur was tegelijk ook springlevend. Ontelbaar zijn immers de mensen die zich doorheen de COVID-maanden hebben gesleurd dankzij cul-

tuur, met boeken en met muziek. Ontelbaar veel mensen hielden vol dankzij het werk van cultuurmakers, thuis gebracht via tv en allerhande digitale kanalen en in de buitenlucht op afstand van elkaar. Onnoemelijk veel mensen gingen creatief aan de slag om de dagen wat kleur te geven en gedachten af te leiden. Nooit was het duidelijker wat kunst en cultuur in het leven hebben te betekenen.

Het wegvallen van de mogelijkheden tot culturele beleving en artistieke expressie ten gevolge van de COVID-19-crisis is meer dan een detail binnen het verhaal van de pandemie. Het gaat niet om een of ander luxeprobleem, maar raakt aan het wezen van het mens-zijn, het kind-zijn. Een heel arsenaal van argumenten kan daarnaast het belang van cultuurbeleving en artistieke expressie onderschrijven. Zo draagt de deelname aan culturele en artistieke bezigheden bijvoorbeeld bij aan het welbevinden en de zelfontplooiing van het kind. Kunst en cultuur stimuleren bovendien de creativiteit en de verbeelding, alsook allerhande cognitieve en metacognitieve vaardigheden, zoals het empathisch denken of de omgang met de eigen gevoelens of die van anderen. De positieve effecten blijven niet beperkt tot de persoonsvorming van het kind; ook sociale effecten (bv. voor sociale cohesie, inburgering, respect voor anderen, enz.) zijn inmiddels in de literatuur beschreven en zelfs empirisch onderbouwd (voor een overzicht, zie Vermeersch *et al.*, 2018).

Het IVRK geeft aan dat elk kind recht heeft op mogelijkheden om “(...) te spelen en op recreatie en om deel te nemen aan kunst en cultuur. De overheid zorgt ervoor dat ieder kind gelijke kansen heeft om dit recht te realiseren en bevordert recreatieve, artistieke en culturele voorzieningen voor kinderen” (art. 31). Dit betekent dat staten de verplichting hebben dit recht voor ieder kind te verwezenlijken. In de praktijk blijkt er evenwel een aanzienlijke kloof te bestaan tussen deze uitgangspunten en de realisatie ervan. Onderzoek wijst uit dat lang niet alle kinderen en jongeren gelijke kansen hebben op deelname aan het culturele en artistieke leven (Beunen *et al.*, 2015; Mak & Fancourt, 2021). In 2013 benadrukte ook het VN-Comité voor de Rechten van het Kind nogmaals het belang ervan door er een *General Comment* aan te wijden. *General Comment n° 17* heeft tot doel de maatschappelijke erkenning van het belang van de rechten vernoemd in artikel 31 IVRK te bevorderen en de implementatie ervan te ondersteunen. Teneinde alle kinderen voldoende en gelijke kansen op spel en vrije tijd, cultuur en artistieke expressie te kunnen bieden, vraagt het Kinderrechtencomité bijzondere aandacht voor kinderen die zich in een kwetsbare positie kunnen bevinden, o.m. (niet exhaustieve lijst) meisjes, kinderen met een handicap, kinderen die in een arme of gevaarlijke omgeving leven, kinderen in straf-, gezondheidszorg- of tehuisinstellingen, kinderen in conflictsituaties of humanitaire rampen, vluchtelingenkinderen en kinderen met een migratieachtergrond. Daarnaast is het ook van belang te onderkennen dat het recht op kunst en cultuur een rol kan spelen in de realisatie van andere rechten. Gestuurd door de kennis over en ook het vertrouwen in de (meer)waarde en positieve effecten van cultuurparticipatie worden kunst en cultuur vandaag meer en meer ingezet voor andere doelen, bijvoorbeeld omwille van therapeutische doeleinden, om kinderen en jongeren hun stem te laten horen, om het welbevinden van kinderen en jongeren in scholen of andere instellingen op te krikken, om nieuwkomers te helpen integreren, enz. Ook in de *General Comment nr. 17* wordt gewezen op deze verwevenheid met andere rech-

ten zoals het recht op leven, overleven en ontwikkeling (art. 6), en het recht van het kind om zijn mening te uiten en daaraan het nodige gewicht te geven (art. 12). Helaas blijft het recht van kinderen op cultureel en artistiek leven in de literatuur vaak wat onderbelicht en wordt het door beleidsmakers niet meteen als prioritair ervaren. Met dit themanummer willen wij ertoe bijdragen deze lacune te dichten.

In dit themanummer gaan we specifiek in op hoe dit recht vorm krijgt in Vlaanderen en Nederland en een rol speelt in het leven van kinderen. In een eerste bijdrage schetst Bert Demarsin de participatieproblematiek en beklemtoont hij het belang van een op kinderen en jongeren gericht cultuuraanbod. De bijdrage vertrekt van de juridische analyse van artikel 31 IVRK dat kinderen en jongeren het recht verleent om vrij deel te nemen aan het culturele en artistieke leven. Uit die analyse komt naar voor dat kinderen en jongeren dit recht op cultuurparticipatie niet zonder meer langs rechterlijke weg kunnen afdwingen. Meer dan op de kinderen en jongeren richt artikel 31 IVRK zich wat het recht op deelname aan het culturele en artistieke leven betreft op de lidstaten. Die worden conform de verdragstekst geacht alle nodige wettelijke, bestuurlijke en andere maatregelen te nemen om voor alle kinderen het recht op cultuurparticipatie te verwezenlijken. De overheid moet met andere woorden een beleid voeren dat kinderen en jongeren moet toelaten hun recht op cultuurbeleving en artistieke expressie te vervullen. Die conclusie brengt de auteur ertoe om in een tweede fase binnen de beleidsdomeinen cultuur, onderwijs en jeugd het beleidsinstrumentarium in kaart te brengen dat in Vlaanderen bestaat om kinderen en jongeren in Vlaanderen kansen op cultuurbeleving en artistieke expressie te bieden. Zijn aandacht gaat daarbij in de eerste plaats naar de regelgeving waarop het sectorale beleid is gesteund, maar de auteur duidt daarnaast ook de werkzaamheden van een aantal relevante actoren. Aansluitend op de analyse van het beleidsinstrumentarium binnen de sectoren cultuur, onderwijs en jeugd wordt in een laatste fase de rol van het Participatiedecreet uitvoerig belicht. Het vormt immers sinds 2008 de grondslag voor een participatiebevorderend beleid dat onder meer de initiatieven binnen de sectoren cultuur en jeugd verder wil ondersteunen met bijzondere aandacht voor de participatie van een aantal specifieke kansengroepen. Demarsin komt op basis van zijn analyse tot het besluit dat de bestaande regelgeving in Vlaanderen op zich een afdoende kader biedt om inzake cultuur een participatiebevorderend en op kinderen en jongeren gericht beleid mogelijk te maken. Hij stelt zich evenwel de vraag of het beleidsinstrumentarium ook doelmatig wordt ingezet nu cijfers aantonen dat het een enorme opgave blijft om jongeren uit kansengroepen daadwerkelijk tot deelname aan het culturele en artistieke leven te bewegen en ook de cultuurparticipatie van kinderen en jongeren in het algemeen niet op niveau blijft. Om kinderen en jongeren tot deelname aan het culturele leven te bewegen is in de eerste plaats een op die groep gerichte cultuurprogrammatie nodig, stelt hij. Op die manier wordt een overheid ertoe aangezet bij de verdeling van middelen de participatie van kinderen en jongeren, en in het bijzonder van kwetsbare groepen onder hen, meer in rekening te brengen.

In de daaropvolgende forumtekst pleit Joke Den Haese voor het recht op kunst en cultuur bij kinderen en jongeren en in het bijzonder voor het inzetten van kunst en

cultuur voor reflectie en ‘leren leven’. In haar essay geeft ze aan dat kunst en cultuur vandaag overwegend wordt ingevuld als een middel tot ontspanning, talentontwikkeling, het aanleren van technieken en het bestuderen van de esthetiek. Te weinig vormen de reflexieve mogelijkheden van kunst en cultuur het vertrekpunt, terwijl kunst ook aanzet tot beschouwing. Zelden worden kunst en cultuur bij kinderen ingezet voor verbeelding, om tot meerdere perspectieven te komen, om te communiceren over zaken als schoonheid, troost, falen of hoop, kortom over “leren leven”, stelt Den Haese. Kunst, vervolgt ze haar betoog, kan de platgetreden paden verlaten en verbeelding en creativiteit zijn de basis om de realiteit vorm te geven. De blik van kinderen is hierbij essentieel, de maakbaarheid van hun toekomst mag in hun handen liggen. Professionals die met kinderen werken, moeten aldus de auteur dan ook bereid zijn kinderen als krachtig te beschouwen en zich door hen op sleeptouw te laten nemen, om samen een blik op de toekomst te werpen. Kunst en cultuur kunnen deze krachtige kijk en openheid ten aanzien van kinderen bewerkstelligen.

De drie volgende bijdragen gaan vervolgens in op de manier waarop het recht op kunst en cultuur wordt gerealiseerd voor kinderen en jongeren en hoe cultuur ingezet kan worden om rechten van kinderen te realiseren. De derde bijdrage binnen dit themanummer, van Nordin Luong Sermant en Jessy Siongers, geeft gehoor aan de voormelde oproep van het Kinderrechtencomité door uitvoerig de cultuurparticipatie van kinderen en jongeren met een migratieachtergrond te belichten. De auteurs knopen daarbij aan bij voorgaand onderzoek dat inderdaad aangeeft dat het recht om vrij deel te nemen aan het culturele en artistieke leven nog lang niet voor ieder kind is gerealiseerd, en dat ook in Vlaanderen de cultuurparticipatie onder kinderen en jongeren met een migratieachtergrond ondermaats blijft. Tot dusver waren er wat Vlaanderen betreft echter weinig details bekend over de mate van ondervetegenwoordiging en werden “kinderen en jongeren met een migratieachtergrond” zonder veel zin voor nuance benaderd als een homogene groep. Daar brengt deze bijdrage verandering in door de cultuurparticipatie van kinderen en jongeren met een migratieachtergrond met meer zin voor nuance in beeld te brengen en tevens mogelijke verklaringen voor de gebrekkige participatie te formuleren. Op basis van gegevens verzameld bij 4.720 jongeren uit het Nederlandstalig secundair onderwijs in Vlaanderen en Brussel ontrafelen de auteurs de verschillen tussen jongeren met en zonder migratieachtergrond op het vlak van actieve en receptieve cultuurdeelname. De jongeren met een migratieachtergrond worden daarbij verder opgedeeld naar negen herkomstgroepen, wat toelaat de analyse aanzienlijk aan te scherpen en etnische verschillen in participatiegraad vast te stellen. Met hun bijdrage wensen de auteurs niet alleen verschillen te nuanceren, maar tevens verklaringen te bieden voor de vastgestelde verschillen. Ze knopen daarvoor enerzijds aan bij Bourdieu’s kapitaaltheorie, maar kijken tevens naar de rol van religiositeit en etnische oriëntatie. Het onderzoek maakt duidelijk dat jongeren met een migratieachtergrond niet als een homogene groep kunnen worden beschouwd inzake cultuurparticipatie en dat cultureel kapitaal de belangrijkste verklaring vormt voor etnische verschillen in cultuurparticipatie.

De vierde bijdrage gaat in wezen uit van hetzelfde probleem, doch richt zich daarbij op de aanbodzijde, door de positie van de culturele sector, meer bepaald de musea te belichten. Als vertrekpunt verwijzen Marjelle Vermeulen en Martin van Engel naar het groeiend bewustzijn in de Nederlandse museale sector dat veel mensen met een zogenaamde biculturele achtergrond musea niet toegankelijk vinden, en veel musea deze doelgroep dan ook niet weten te bereiken. Dat leidt ertoe dat mensen met een biculturele achtergrond niet optimaal genieten van de voordelen die kunstparticipatie met zich mee kan brengen. Nochtans is de Nederlandse museale sector zeker niet blind voor het toegenomen belang dat in de maatschappij aan inclusie wordt gehecht en dringt het besef te moeten inzetten op diversiteit en inclusie ook bij de museumleiding ten volle door. Wel blijken veel musea het moeilijk te vinden passende antwoorden voor het inclusievraagstuk te formuleren, zo geven de auteurs aan. Vaak zou het hen aan de nodige kennis en handvatten ontbreken om op duurzame wijze vorm te geven aan inclusie. Tevens blijkt ook weinig kennis voorhanden over de effecten van een inclusieve rol. Tegen die achtergrond beschrijven de auteurs een casestudie waarbij het Van Gogh Museum in Amsterdam actief inzet om zijn relevantie voor biculturele Amsterdamse jongvolwassenen te vergroten. De auteurs rapporteren hoe het museum met actieve *outreach*-schilderworkshops de doelgroep wist te bereiken. Tegelijk benadrukken zij de noodzaak voor het museum te blijven investeren om de kloof in de perceptie en beleving van kunstparticipatie tussen jongvolwassenen met en zonder biculturele achtergrond te dichten.

Dat de focus op kinderen en jongeren meer vraagt dan de vertaling van het volwassenaanbod in eenvoudige bewoordingen blijkt ook zeer duidelijk uit de vijfde bijdrage. Diverse rechtbanken in Nederland zijn momenteel bezig met de herinrichting van hun infrastructuur en met de verbouwing van hun rechtszalen. Deze ontwikkeling heeft een aantal professionals geïnspireerd om na te denken over de jeugdrechtbank van de toekomst. Zo rapporteert Stephanie Rap dat de Rechtenfaculteit van de Universiteit Leiden samen met de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag een vak heeft opgezet waarin studenten van beide instellingen samen aan de slag gaan om justitie voor kinderen en jongeren anders “vorm te geven”. Het vak bestaat uit een aantal uitwisselingen met de verschillende partijen die een rol spelen in het jeugdstrafproces, zoals rechters, advocaten, een officier van justitie en jongvolwassenen die zelf ervaring hebben met het jeugdstrafrecht. De studenten hebben de verschillende perspectieven van deze partijen vertaald in ideeën en ontwerpen voor de Rechtbank Den Haag. Belangrijk uitgangspunt was dat de inrichting van de rechtbank beter kan aansluiten bij de gebruikers van het gebouw, met name de behoeften van kinderen en jongeren en hun mogelijkheid om te participeren in het proces. Met haar bijdrage nodigt de auteur ons uit kennis te nemen van de resultaten via een aantal ontwerpen waarin nabijheid tussen de partijen, een informele sfeer en mogelijkheden tot het horen van elkaar centraal staan.

Met dit themanummer gewijd aan het recht van kinderen op kunst en cultuur hopen wij een bijdrage te leveren aan het samenbrengen van kennis en (praktijk-)ervaring op het gebied van kunst en culturaanbod voor kinderen en jonge-

ren. Een belangrijk aandachtspunt daarbij blijft dat het aanbod voor alle kinderen toegankelijk is en passend bij hun interesses en belevingswereld. Wij hopen dat de bijdragen in dit nummer cultuurmakers en beleidsmakers ertoe aanzetten blijvend aandacht te hebben voor het recht op kunst en cultuur bij kinderen en jongeren en hen inspireren om er mee aan de slag te gaan. De Nederlands-Marokkaanse ontwerper Mina Abouzahra zei hier onlangs, in reactie op het feit dat zij exposeert in het Centraal Museum in Utrecht, het volgende over: “Ik heb veel positieve reacties uit de Marokkaanse gemeenschap gehad. [...] Ze schrijven dat ze eindelijk hun erfgoed, hun tradities herkennen in het museum” (ter Borg & Woldendorp, NRC, 29 september 2021).

Bert Demarsin

Hoofddocent Faculteit Rechtsgeleerdheid en Criminologische Wetenschappen, KU Leuven

Stephanie Rap

Universitair docent bij de programmagroep Forensische Orthopedagogiek, Pedagogische en Onderwijswetenschappen, Universiteit van Amsterdam

Jessy Siongers

Post-doctoraal onderzoeker aan de Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR binnen de Vrije Universiteit Brussel en aan de Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep CuDOS aan de Universiteit Gent

BIBLIOGRAFIE

- Beunen, S., Siongers, J. & Lievens (2016). J. *Cultuur leren smaken. Een onderzoek bij Vlaamse jongeren naar cultuurparticipatie en cultuureducatie*. Gent: Onderzoeksgroep CuDOS – Vakgroep Sociologie – UGent.
- Borg, ter L. & Woldendorp, L. (2021). *Twee werelden in één stoel*. NRC, 29 september 2021.
- Kinderrechtencommissariaat, Kenniscentrum Kinderrechten (KeKi) & Kinderrechtencoalitie (2020). *Rapport – kinderrechtenperspectief in de coronacrisis #jongerenovercorona*. https://www.kinderrechtencommissariaat.be/sites/default/files/bestanden/20200525_rapport_jongeren_over_corona.pdf.
- Mak, H.W. & Fancourt, D. (2021). Do socio-demographic factors predict children’s engagement in arts and culture? Comparisons of in-school and out-of-school participation in the Taking Part Survey. *Plos one*, 16(2), e0246936.
- Vermeersch, L., Pissens, L., Havermans, N., Siongers, J., Lievens, J. & Groenez, S. (2018). *Jong geleerd, jong gedaan! Onderzoek naar cultuureducatie en-participatie bij de allerkleinsten (0-6 jaar)*. HIVA – KU Leuven / Onderzoeksgroep CuDOS – Vakgroep Sociologie, UGent.

